

10. Vatlyn A.U. Germaniya v XX veke / Vatlyn A.U. – M.: Rosspen, 2002. – 336 s.

11. Gytler A. Moya borba / Adolf Gytler. – M.: Mariner Books, 1998. – 362 s.

12. Grunberg K. Adolf Gitler: Biografiya furera. SS – chernaya gvardiya Gitlera / Grunberg K. – M.: Respublika, 1995. – 368 s.

13. Gudzyk K. Gitler i religiya / Gudzyk K. // Ludyna i svit. – 1996. – lypen. – S.36–40.

14. Gudryk–Klark N. Okkultniye korny nacyzma / Gudryk–Klark N. – SPb.: Evraziya, 1995. – 242 s.

15. Davletov O.R. NSDAP na shlyahu vid “narodnogo ruhu” do politychnoy partiyi “novogo typu”: proryv do vlady (1919–1933 rr.) / Davletov O.R. – Zaporiggya: Prosvita, 2007. – 460 s.

16. Zontgaymer K. Yak nacyzm priyshov do vlady / Zontgaymer K.; [Per. z nim.]. – K.: Duh i Litera, 2009. – 320 s.

17. Ioahym K. Fest. Adolf Gitler. V tryeh tomah. – Perm: Aleteya, 1993.

18. Kondratyev A. Germanskaya relygiya i hrystyanstvo: teoriya “tretyey cerqy” [Elektronniy resurs] / Kondratyev A. – Regym dostupa: http://www.intelros.ru/readroom/nz/nz_69/5546-germanskaya-relygiya-i-xristianstvo-teoriya-tretej-cerkvi.html.

19. Kormilicyn S. Orden SS. Iyezuity imperiyi / Kormilicyn S. – SPb.: Piter, 2008. – 304 s.

20. Langer V. Myshleniye Adolfa Gitlera: sekretniy doklad amerykansky razvedky / Langer V. [Per. s angl. A.A. Ivanova, A.V. Polyshchuka, E.A. Tkach, T.A. Yahnu]. – K.: Rumb, 2005. – 496 s.

21. Makarova L.M. Ideologiya nacizma: osnovniye aspekty sozdaniya i funkcionirovaniya / Makarova L.M. // Dialog so vremenem. Almanah intelektualnoy istoriyi. – M.: Editorial URSS, 2001. – Vyp.7. – S.107–135.

22. Mercialova L.A. Germanskiy fashizm v noveyshey istoriografii FRG / Mercialova L.A. – Voroneg: Izd-vo Voronegskogo un-ta, 1990. – 205 s.

23. Mercialova L.A. Nemeckoye soprotivleniye v istoriografii FRG / Mercialova L.A. – M.: Nauka, 1990. – 224 s.

24. Messory V. Nacizm i cerkov [Elektronniy resurs] / Messory V. // Cherniye stranicy istoriyi cerkvy. – Regym dostupa: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/BlackPages/_06.php

25. Messory V. Otluchenniye bratiya i cerkov [Elektronniy resurs] / Messory V. // Cherniye stranicy istoriyi cerkvy. – Regym dostupa: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/BlackPages/_07.php.

26. Nesterova T.P. Fashistskaya mistika: religiozniy aspect fashistskoy ideologii / Nesterova T.P. // Religiya i politika v XX veke. Materialy vtorogo Kollokviuma rossiyskikh i italiyanskykh istorikov. Moskva, 11–12 aprelya 2005 g. – M., 2005. – S.17–29.

27. Pospelovskiy D. Totalitarizm i veroispovedaniye [Elektronniy resurs] / Pospelovskiy D. – M.: Bibleysko-bogoslovskiy institute im. sv. ap. Andrey, 2003. – 655 s. – Regym dostupa: http://krotov.info/history/20/pospelovs/pospel_01.html.

28. Rayh V. Psihologiya mass i fashizm / Rayh V. – SPb.–M.: Universyetskaya kniga, AST, 1997. – 380 s.

29. Raushning G. Govorit Gitler / Raushning G. – M.: Mif, 1993. – 356 s.

30. Rozenberg Alfred. Mif XX veka. – Tallinn: “Shildex”, 1998. – 527 s.

31. Ustryalov N. Italiyanskiy fashizm [Elektronniy resurs] / Ustryalov N. – M.: Vuzovskaya kniga, 1999. – Regym dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Ustr/index.php.

32. Hibbert K. Benito Mussolini: Biografiya / Hibbert K. – M.: ROSSPEN, 1996. – 416 s.

33. Sheynman M.M. Sovremenniy Vatikan / Sheynman M.M. – M.: Politizdat, 1995. – 181 s.

34. Shirer U. Vzlet i padeniye Tretyego Reyha / Shirer U. – V.: Voenizdat, 1991. – 480 s.

35. Shirah B. Nad namy Gospod: vystupeniye ot 2 noyabrya 1938 g. [Elektronniy resurs] / Baldur fon Shirah. – Regym dostupa: URL:<http://nsportal.org.ua/?p=903>

Hordiyenko G.N., candidate of historical sciences, docent of the Department of Philosophy and Social Science of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna (Ukraine, Uman), Gordienko88@mail.ru

Religion and the Church in the political and ideological practices of national-socialism

Considered the formation of views on the place of religion and the church in public and political life of Germany famous figures national-socialism. Analyzed

aspects of the neo-pagan and anti-Christian ideology and political orientation of the activities of the NSDAP.

Keywords: religion, church, Christianity, national-socialism, neo-paganism, religious politika.

Гордиенко Г.Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры философии и обществоведения, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины (Украина, Умань), Gordienko88@mail.ru

Религия и церковь в политической и идеологической практике национал-социализма

Рассмотрено становление взглядов на место религии и церкви в общественной и политической жизни Германии ведущих деятелей национал-социализма. Проанализировано неоязыческие аспекты и антихристианскую направленность идеологии и политической деятельности НСДАП.

Ключевые слова: религия, церковь, христианство, национал-социализм, неоязычество, религиозная политика.

* * *

УДК 327.39(5–15)(=222.5)

Борділовська О. А.

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики, Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), olbord@ukr.net;

Кухта В. В.

студент, Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), kukhta2@bigmir.net

МОДЕЛІ ВРЕГУЛЮВАННЯ КУРДСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ: ДОСВІД ЧОТИРЬОХБЛИЗЬКОСХІДНИХ КРАЇН

Досліджуються характерні риси позиції та політики чотирьох держав Близького та Середнього Сходу – Туреччини, Ірану, Іраку та Сирії – з курдського питання. Аналізуються сучасні тенденції щодо актуалізації чинника “Великого Курдистану” в умовах виникнення цілої низки регіональних проблем, зокрема безпекового вакууму в Іраку після виведення американських військ, громадянської війни в Сирії та залучення в її перебіг Туреччини. Розглядається можливість врегулювання курдської проблеми на основі кожної з досліджених моделей та робиться спроба пошуку найбільш оптимального варіанту.

Ключові слова: Близький та Середній Схід, “Великий Курдистан”, курдська проблема, Туреччина, Іран, Ірак, Сирія.

Попри те, що курди досі залишаються найбільшим у світі бездержавним етносом (за найскромнішими підрахунками його загальна чисельність складає близько 40 млн.) [5], проблема їх самовизначення є нині однією з найважливіших у регіональному вимірі Близького та Середнього Сходу, поступаючись хіба що палестинсько-ізраїльському конфлікту. Набуття нею міжнародного характеру пов'язане, по-перше, з тим, що територія Курдистану за Лозаннським договором 1923 р. була розділена між 4 державами – Туреччиною, Іраном, Іраком та Сирією та, по-друге, з намаганням розіграти курдську карту з боку як близькосхідних лідерів, так і позарегіональних держав [1]. Користуючись готовністю США використати у боротьбі проти ненависних режимів Ісламської Республіки Іран, Хафеза Асада в Сирії та особливо Іраку Саддама Хусейна будь-які опозиційні сили, в тому числі національні рухи, курди змогли стати чи не головними американськими регіональними союзниками. Як наслідок, ідея створення незалежного Курдистану, що вже зараз де-факто існує в деінтегрованому за моделлю failedstate післявоєнному Іраку, стала частиною стратегічних інтересів США щодо “балканізації” Близького Сходу та стимулювання внутрішнього розпаду здатних кинути

виклик Вашингтону сильних регіональних лідерів [11]. Курдська проблема, на відміну від інших етнічних конфліктів, що мають винятково внутрішній характер або міжнародний вимір яких обмежується боротьбою різних етносів за контроль над певною спірною територією (Палестина, Кашмір), безпосередньо вбудована у структуру регіональних та двосторонніх відносин на Близькому та Середньому Сході, відіграючи як консолідуючу (приміром, об'єднання у 2012 р. Туреччини та Ірану, що перед тим розірвали між собою відносини на фоні сирійської кризи, заради проведення спільних операцій проти баз Курдської робітничої партії (РКК) в Іракському Курдистані [7]), так і дезінтегруючу (розрив турецько–американського альянсу на початку 2000–х через американську підтримку іракських курдів [10]) функцію. Таким чином, дані чинники засвідчують трансформацію курдської проблеми з периферійного питання, що не виходить за межі внутрішньої політики чотирьох близькосхідних країн, в потужний конфліктогенний чинник регіонального рівня з високим ступенем інтернаціоналізації.

Транскордонний характер проблеми та її інтернаціоналізація (наявність у кожного національного курдського угруповання певної підтримки з боку сусідніх держав та позарегіональних акторів) унеможливають врегулювання ані на умовах створення повноцінної держави та остаточного самовизначення курдів, ані ліквідації РКК та повної інтеграції усіх позаурядових структур під владою чотирьох країн. Причиною цьому слугує надто великий дисонанс в їх урядовій політиці щодо курдів: якщо Ірак та Сирія пішли шляхом автономізації курдських регіонів, то Туреччина й Іран схиляються до зазначеного нами другого варіанту, тобто репресій та каральних операцій проти сепаратистських організацій аж до їх цілковитого знищення. Однак, враховуючи те, що Курдистан – це єдиний гірський регіон, на території якого міждержавні кордони завжди носили номінальний характер, наявність бодай однієї країни з лояльним щодо курдів ставленням автоматично перетворює її на основну базу курдського збройного опору та слугує прецедентом для регіонів сусідніх країн, де цей етнос має безправне становище. Тож, на нашу думку, поки не досягнуто координації курдської політики Туреччини, Ірану, Іраку та Сирії, вирішити проблему неможливо. Можливість врегулювання подібних конфліктів, на думку авторів статті, взагалі є маловірогідною з огляду на взаємну суперечливість двох основних принципів міжнародного права – права націй на самовизначення та територіальної цілісності держав. Допоки не знайдено їх усталеної ієрархії, вирішити проблему за одним принципом нереально, не порушивши іншого. Цей чинник актуалізує пошуки проміжних варіантів врегулювання курдського питання, що і є ключовим предметом дослідження нашої статті.

Історіографія дослідження проблеми представлена доробками вітчизняних і зарубіжних істориків та політологів–міжнародників, які у різному контексті спробували розглянути моделі врегулювання курдського питання в Туреччині, Ірані, Сирії та Іраку. З–поміж авторів, напрацювання яких використано у статті, варто виокремити українського дослідника В.Каспрука [6], російських фахівців С.Іванова [5] та Н.Мосакі [11], а

також турецького науковця Ш.Алпая [1], які зосередилися на загальних аспектах курдської проблеми, зокрема особливостях соціально–політичного та економічного становища курдських громад чотирьох держав, політиці позарегіональних гравців щодо використання ними курдської карти, а також можливих способах врегулювання конфлікту; П.Шликова [12] та С.Задонського [4] як дослідників курдського чинника у внутрішній та зовнішній політиці Туреччини; О.Жигаліну [3], що приділила увагу останнім тенденціям з актуалізації курдської проблеми в Ісламській Республіці Іран. Решта елементів джерельної бази зачіпають питання еволюції політичного статусу Іракського Курдистану та ролі курдського чинника в сирійській кризі. Наукова спадщина з проблеми здебільшого присвячена її висвітленню в історичній ретроспективі, з акцентом на еволюції турецької політики щодо курдів, ставленні до курдського питання з боку позарегіональних держав, рідше – еволюції курдської автономії в Іраку. Однак питання курдської проблематики в структурі сучасних міжнародних відносин у регіоні, насамперед турецько–іракських взаєминах, війні в Сирії та іранських етнонаціональних проблемах слабо опрацьовані в працях сучасних, особливо українських, політологів–міжнародників. Відтак для вирішення проблеми недостатнього дослідження деяких аспектів теми статті вважаємо за необхідне поставити перед собою наступні завдання:

- дослідити політику Іраку, Туреччини, Ірану та Сирії з курдської проблеми, визначити її місце та значення в системі регіональних відносин;
- вивчити процес трансформації Курдистану виключно з об'єкту політики регіональних та зовнішніх сил в самостійний фактор міжнародних відносин у регіоні Близького та Середнього Сходу;
- проаналізувати ймовірність реалізації іракського сценарію щодо автономізації Курдистану в Сирії;
- на основі аналізу чотирьох моделей врегулювання сформулювати наукові рекомендації щодо можливих шляхів реалізації права курдського народу на самовизначення.

Ірак. На нашу думку, найбільше дивідендів з політики позарегіональних держав отримав Іракський Курдистан, а, отже, висвітлення проблеми почнемо з аналізу еволюції цього утворення, успіхами якого, на переконання авторів статті, можуть похвалитися навіть далеко не всі суверенні держави. Вирішальний вплив на статус північних регіонів Іраку мали дві події. По–перше, у 1991 р. у відповідь на застосування Саддамом Хусейном проти курдських повстанців хімічної зброї, авіація НАТО розгорнула операцію “Провайд комфорт”, внаслідок якої іракські ВПС, наземні війська та адміністрація були виведені з трьох північних провінцій – Ербілю, Дохуку та Сулейманії, де створено безпольотну зону. З цього моменту Курдистан назавжди перестав контролюватися центральним урядом в Багдаді. В період англо–американської протекції Іракський Курдистан суттєво збагатився, скориставшись мовчазною реакцією США на контрабандну торгівлю енергоносіями (60% других у світі після саудівських нафтових запасів Іраку припадає саме на північний курдський регіон). Економічній самодостатності Ербілю (столиця автономного утворення) сприяла започаткова-

на 1996 р. програма ООН “Нафта в обмін на продовольство”, яка встановлювала ліміт на експорт нафти Багдадом та передбачала виділення 13% нафтодоларів на потреби курдських територій. Внаслідок економічного піднесення Курдистан став справжнім оазисом процвітання та політичної стабільності в Іраку, а курдська еліта змогла використати нафтодолари для розбудови мережі визвольного руху РКК (Робітничої партії Курдистану) та переховування її терористів від переслідування турецькими силами безпеки. Започаткована в цей період ставка американців на курдів у перебігу Іракського конфлікту стала основним каменем спотикання в турецько-американських відносинах [10]. По-друге, курди допомогли американцям 2003 р. організувати наступ з північних кордонів Іраку, деякою мірою нівелювавши наслідки відмови Туреччини надати свою територію. У відповідь США зробили ставку в конфлікті на курдів, навіть більшою мірою, ніж на шіїтів. Так, надаючи Анкарі повну свободу дій щодо своєї курдської меншини, Вашингтон категорично заперечує право на боротьбу з іракськими курдами та вимагає вивести війська після щорічних операцій турецької армії в горах Загросу проти баз РКК [10]. *Цікаво, що проявом орієнтації американців на курдів була грошова реформа окупаційної адміністрації Поля Бремера 2003–2004 рр. Справа в тому, що в Курдистані для розрахунків використовувалися старі динари, надруковані британцями, або “швейцарські”, на відміну від арабських територій, де в обігу ходили переважно “саддамівські динари” з зображенням Хусейна. Останніх було набагато більше. Суть нової реформи полягала в тому, що після деномінації всіх старих грошей, один “динар Саддама” обмінювався на один новий, а один “швейцарський” – аж на 150 “американських динарів”, що сприяло економічному збагаченню курдів.*

Крім того, американці привезли у Вашингтон лідерів двох ворогуючих партій – Демократичної партії Масуда Барзані та Патріотичного союзу Курдистану Джаляля Талабані та зуміли примирити їх заради спільного управління. Згідно з угодою було створено дві окремі адміністрації – ДПК в Ербілі та Дохуку на півночі (очолив Барзані) та ПСК в Сулейманії на півдні (Талабані). У 2003 р. пешмерга (загони курдської міліції) приєдналася до англо-американських військ та, скориставшись мовчазною згодою американців, взяла під контроль прилеглі до автономії ключові нафтоносні регіони Кіркук та Мосул, вигнавши звідти арабських переселенців. Барзані та Талабані вже після запровадження “ліванської” системи (американці на зразок Лівану у 2005 р. зробили конституційною норму, за якою президентом федеративного Іраку обов’язково повинен бути курд, прем’єром – шіїт, а спікером – суніт) уклали угоду, за якою перший повинен був обіймати посаду Президента Курдистану, а другий – всього Іраку. Всі посади та місця в парламенті були розділені за пропорцією 50:50, на будь-яких виборах Курдистан мав виступати єдиним альянсом партій. У 2006 р. замість двох урядів в Ербілі та Сулейманії було створено єдиний, на чолі з племінником Масуда Барзані Нечірваном, який зміг проявити себе в Ербілі як непоганий адміністратор та здобути чималу популярність. Таким чином, хоча офіційно курди декларують своєю ціллю не незалежність, а федерацію,

насправді вважаємо, що слабкість центральної влади та підтримка американців дозволяють здійснювати управління, не рахуючись із Багдадом [10].

Рівень самостійності автономії яскраво ілюструє той факт, що при в’їзді в країну з північного кордону іракська віза, вартістю 81 долар, не вимагається; зробивши безкоштовний курдський прикордонний штамп, будь-хто може протягом 10 днів перебувати в будь-якому куточку всього Іраку. У 2006 р. Барзані видав указ про заборону вивішувати в автономії іракський прапор, який через напис “Аллах Акбар” Ербіль вважає символом арабського шовінізму. Крім того, Курдистан має власні ЗС (80-тис. пешмерга з важким озброєнням та бронетехнікою), розбудовану ізраїльськими фахівцями службу безпеки “Асаїш”, супутникові телеканали, чотири університети, а також два міжнародні аеропорти в Ербілі та Сулейманії. Таким чином, ми приходимо до висновку, що успіхами іракських представників найбільшого в світі бездержавного етносу може похвалитися навіть не кожна держава, а тому прецедентного значення остаточного конституювання Іракського Курдистану Туреччина побоюється не дарма [10].

Проте, слід зазначити, що позиція Туреччини в курдському питанні останнім часом зазнала певних змін: офіційна Анкара еволюціонувала від відкритого невизнання самого факту передачі території 1925 р. під юрисдикцію Іраку та згортання відносин зі США у відповідь на підтримку ними курдів, до торговельно-економічного та військового співробітництва з регіоном. За цією політичною відлигою вбачається твереза оцінка Реджепом Ердоганом ситуації та розуміння, що існування курдської автономії є вигідним для неї. Спробуємо визначити причини цього явища. По-перше, Курдистан сам зацікавлений в подоланні тероризму, щоб створити сприятливий інвестиційний клімат для розбудови нафтового сектора. Тому він погоджується на спільні військові операції проти РКК в горах Загросу та змушений терпіти щорічні інтервенції дислокованих на іракському кордоні 200-тис. турецьких ЗС. Туреччина ж усвідомила, що раціональніше боротися з РКК не напряму, позаяк це завжди викликало осуд світової громадськості, а руками Курдистану, у розпорядженні якого є вже згадані добре організовані пешмерга та служба безпеки. По-друге, корисним для турків завжди був також досвід посередництва Ербілю у відносинах з РКК. Наприклад, саме Джаляль Талабані у грудні 2012 р. переконав Ердогана вперше в історії почати переговори з ув’язненим на довічний термін “батьком” курдського збройного опору Абдуллою Оджаланом та виступив посередником під час підписання турецьким прем’єром та лідером РКК плану врегулювання. Іракському президенту навіть вдалося переконати Оджалана виступити по телебаченню з вимогами до сепаратистів щодо припинення боротьби [6]. Такого ефекту в нейтралізації курдського опору своїми силовими методами Туреччина досягти не могла вже дуже тривалий час. По-третє, у відносинах Курдистану та Туреччини існує взаємний інтерес у нафтовій сфері. Автономію цікавить територія сусіда для виходу до світових океанічних шляхів, щоб могли транспортувати нафту, а Туреччина розуміє, що Курдистан є найближчим до неї джерелом “чорного золота”, а це знімає з

порядку денного непросте завдання примирення з арабським світом. Тому було налагоджено співробітництво з транспортування курдської нафти трубопроводом Кіркук–Джейхан і далі в Європу, а Туреччина стала головним інвестором в нафтовий сектор автономії. Це все змушує нас поставити цілком закономірне питання, чому Туреччина тисне на Курдистан з вимогами відкладати проголошення незалежності де-юре, якщо де-факто вона вже давно погодилася з цим статусом? Ми вважаємо, що це одразу актуалізує питання набуття аналогічного статусу Сирійським, Іранським та Турецьким Курдистаном та може спричинити там визвольні рухи за приєднання до Ербілю. Автори приходять до висновку, що Туреччині вигідне існування Курдистану, але лише в нинішньому варіанті “надавтомії” [10].

Таким чином, вважаємо за доцільне розглядати іракську модель врегулювання курдської проблеми конфедеративною, коли фактичного зв'язку регіону з центром, окрім обов'язку передачі йому частини бюджетних надходжень, не існує. Водночас підкреслимо, що її життєздатність викликає сумнів лише з однієї причини – користуючись лояльністю місцевої курдської адміністрації РКК перетворила регіон на головну базу власної терористичної інфраструктури, що прирікає цей варіант врегулювання курдського питання на категоричне відкидання з боку сусідніх країн, які стають об'єктами регулярних рейдів Робітничої партії на свою територію. Ще й сьогодні головна вимога до курдів з боку Туреччини як передумова їх політичної легалізації – це розрив будь-яких контактів з іракськими співвітчизниками.

Туреччина. Однак, треба зазначити, що згадана нами трансформація позиції Туреччини в курдському питанні стосується і внутрішнього виміру. Попри офіційну доктрину, що розглядає турецьку націю виключно як “сунітів ханіфітського віросповідання, які розмовляють турецькою мовою” (курди послуговуються власною мовою індоевропейської сім'ї, надзвичайно далекою від тюркської та арабо-семітської груп, та сповідують виключно шафітський сунізм, езидизм та шіїзм), а курдів називає “гірськими турками”, політика офіційної Анкари щодо їхнього сепаратизму пройшла певну еволюцію. У 1980–90-х рр. вона не виходила за рамки жорстких позасудових розправ та політичних вбивств членів РКК, від яких в рік гинуло бл. 5 тис. курдів. Їх масово переселяли на захід, а натомість на південному сході уряд стимулював розселення тюркомовних мігрантів з Балкан. Сприятливим чинником був дружній характер турецько-американських відносин, зав'язаних на антирадянському альянсі в “холодній війні” та спільній дружбі з Ізраїлем, проявом чого була повна підтримка Вашингтоном антикурдської політики Анкари. Так, США блокували фінансування РКК впливовим курдським економічним лобі Західної Європи та Північної Америки (бл. 1 млн. курдів), а 1999 р. американські спецслужби провели спільну з “Моссадом” операцію з арешту Оджалана, що тікав з Сирії до Кенії, та видали його туркам [12].

Проте, на початку 2000-х після ув'язнення курдського лідера та його виступу по телебаченню до соратників з вимогою здатися, в обмін на що міра покарання замість смертної кари була замінена на довічне

ув'язнення на острові Імралі в Мармуровому морі, частина курдів дійсно склала зброю і отримала можливості політичної легалізації. Ми вважаємо, що для пояснення цієї відлиги слід вийти за межі внутрішніх чинників. По-перше, погіршилися турецько-американські відносини через відмову Анкари підтримати санкції США проти Ірану, зближення з сирійським режимом Асада та прихід у 2002 р. до влади АКР на чолі з Ердоганом, що замість прозахідного кемалізму став робити акцент на регіональній зосередженості та мусульманській солідарності. Остаточо вже у відповідь на відмову приєднатися до іракської кампанії 2003 р. Вашингтон перестав підтримувати Туреччину в курдському питанні, викреслив РКК зі списку терористичних організацій та, як вже зазначалося, ініціював створення автономного Іракського Курдистану, куди, рятуючись від переслідування, повтікала переважна більшість наступників Оджалана і створила бази для партизанських вилазок на турецьку територію [4]. По-друге в середині 2000-х відносини Туреччини з ЄС дійшли до необхідності безпосередньої імплементації Анкарою копенгагенських критеріїв, в тому числі в частині ставлення до національних меншин. Ще вкінці 1980-х перед початком переговорів з ЄС прем'єр Тургут Озал, розраховуючи, що це покращить переговорні позиції, надав всім туркам, зокрема й курдам, право позиватися до ЄСПЛ (Туреччина як засновник Ради Європи ратифікувала Європейську конвенцію про захист основних прав і свобод) [12]. На нашу думку, процес приєднання до ЄС втілює в собі не лише законодавчі зміни та економічну модернізацію, а й імплементацію європейських цінностей та шляхів вирішення етнопатриотичного питання. Відтак на противагу мовно-релігійному трактуванню турецької нації в традиціях кемалізму запозичення європейської моделі громадянського націоналізму неминуче вимагало надання певних прав курдам. Все почалося з того, що в 2005 р. (в рік перших офіційних переговорів про вступ до ЄС) вперше в історії, як не дивно, Ердоган визнав наявність курдської проблеми в Туреччині, а, отже, – де-факто і такого народу. 7 пакетів “гармонізаційних законів” зокрема запустили теле- та радіоновини, а також початкову освіту, курдською мовою [4]. Проте головна поступка – це дозвіл курдським партіям вести політичну діяльність в обмін на відмову ставити вимогу про відокремлення від Туреччини, головний результат чого проявився на муніципальних виборах 2009 р. Тоді новостворені Партія демократичного суспільства та Партія миру і демократії здобули перемогу в 96 муніципалітетах Східної Анатолії та почали запроваджувати там суперечливі турецьким місцеві закони, в першу чергу стосовно курдської мови. За результатами виборів 2007 та 2011 років їм навіть вдалося провести 20 та 35 відповідно депутатів до турецького парламенту [12].

Таким чином, ми приходимо до висновку, що можливостей для продовження минулого рівня силової політики щодо курдів в Анкари на сьогодні вже немає. Попри деактуалізацію питання вступу до ЄС (на сьогодні ми не розглядаємо це в якості чинника курдської політики Туреччини) Ердоган зараз занадто зайнятий планами щодо збереження влади в непростих умовах бюрократизації власної партії та падіння особи-

стого рейтингу (зокрема, його мета – провести найбільш часом референдум про президентську республіку, після чого 2015 р. – балотуватися на посаду глави держави). Для цього прем'єр використовує з одного боку ісламський чинник, граючи на широкі маси бідного населення півдня країни, а з іншого – курдський, позаяк турецькі курди – це доволі масштабний сегмент електорату чисельністю в 20 млн. (попри те, що цього ніхто з турків не визнає та ніколи не проводить таких підрахунків). І не дивлячись на те, що весняні протести турецької молоді 2013 р., спрямовані проти ісламізації та економічної політики уряду, за висловом одного турецького журналіста, вперше об'єднали звичайного турка та курда “спільним бажанням навчитися виготовляти “коктейлі Молотова”, Ердоган все одно іде далі на поступки цьому народові. Так, він навіть вдався до вже згаданого безпрецедентного кроку, тобто перших за 14 років ув'язнення переговорів з Оджаланом.

Погоджений з курдським лідером план мирного врегулювання передбачає: виведення бойовиків РКК в суміжні райони Іраку, внесення поправок до конституції, які визнають національні права і свободи курдської меншини, виключення РКК зі списку терористичних організацій, звільнення всіх політв'язнів, включаючи Оджалана. На заключному етапі передбачається добровільне роззброєння курдських бойовиків і навіть безпечне повернення їх на батьківщину (амністія) [5]. Не можемо не констатувати успішність такої політики, позаяк на цьогорічних муніципальних виборах майже всюди у Східній Анатолії вперше виграли не курди, а кандидати від АКР [12]. Таким чином, Туреччина в своїй курдській політиці еволюціонувала від війни “до переможного кінця” в напрямку політичної легалізації курдів зі створенням на південному сході де-факто національного автономного утворення. Інтеграція курдів у політичне життя Туреччини обумовлюється лише однією вимогою: всі партії для участі в управлінні Східною Анатолією мають розірвати зв'язки з РКК та відмовитися від ідеї відокремлення Курдистану. Зважаючи також на зумовленість такого дрейфу американським чинником, вважаємо за доцільне провести аналогію з палестинською політикою Ізраїлю та моделлю врегулювання 1990–х років шляхом створення Палестинської національної адміністрації. Можна було б стверджувати, що курдська проблема практично врегульована. Однак засумніватися в цьому змушує сирійська криза.

Сирія. Здавалося, що в Сирії курди подібно іракським співвітчизникам мали б воювати на боці підтриманої заходом збройної опозиції проти режиму Башар-Асада, який в 1999 р. на вимогу Туреччини вислав з країни Оджалана та почав жорстку кампанію переслідування членів РКК. Це теоретично обіцяло після гіпотетичної інтервенції з боку США чи їхніх союзників створення на базі іракської моделі напівдержавного Сирійського Курдистану. Отож, детально зупинимося на тому, чому цього не відбулося. По-перше, сповідуваний курдами м'який сунітський іслам шафіїтського спрямування, як не парадоксально, набагато ближчий до змішаного з християнством ліберального шіїтського алавізму Асада, ніж до пануючих серед сирійської опозиції радикальних ідей салафізму та ваххабізму. Спроба сау-

дівських, катарських та інших іноземних бойовиків запровадити на захоплених сирійських територіях аналогічні талібським правопорядки наштовхнулася на опір з боку курдів. Наприклад, 6 серпня 2013 р. це призвело до розстрілу ісламськими бойовиками 120 курдських дітей та 330 жінок [8]. По-друге, ключову роль в спонсорованні та військовій підтримці бойовиків “Вільної сирійської армії” займає Туреччина. В 2003 р. гарантією автономізації Іракського Курдистану було відсторонення офіційної Анкари від впливу на післявоєнний Ірак внаслідок відмови від надання своєї території для американської операції. Зараз же Туреччина, розмістивши на своїй території натівські ЗРК “Петріот”, готова бодай сьогодні здійснити “гуманітарну” інтервенцію в Сирію, лиш би знайшлися союзники. Таким чином, це означає, що, борючись на боці опозиції та виснажуючи режим Асада, курди лише відкрили б цим ворота до Сирії, перш за все офіційній Анкарі, що категорично відкидає ідею будь-якої автономізації Курдистану як прецеденту для власної меншини та неодмінно провела б зачистки зміцнених в роки війни курдських національних організацій, а також, меншою мірою, – радикальним ісламістам, що вже зараз повернули зброю проти курдів та намагаються нав'язати країні чужий для неї ваххабістський іслам [2]. По-третє, Асад продемонстрував надзвичайно вдалу відповідь Анкарі на розрив дипломатичних відносин та роль головної ударної сили в підтримці заходом опозиції: замість політики репресій він надав курдам автономію на півночі країни від мови й релігії аж до легалізації їх збройних формувань. В травні 2013 р. лідер БААС передав владу над північним сходом в руки найпопулярнішої курдської партії PYD (Демократичний Союз) на чолі з Саліхом Муслімом. Він створив тимчасовий уряд, який навіть отримав під управління 60% запасів сирійської нафти. Більше того, Асад перестав контролювати кордон з Іраком, в результаті чого бойовики РКК перенесли частину своєї інфраструктури ще й в Сирію. Наявність вже двох автономій з курдськими збройними організаціями стала прецедентом та опорним полігоном для турецьких курдів, які в кінці 2013 – на початку 2014 р. за підтримки сирійських співвітчизників підняли одне з найбільш масштабних за останні кілька років повстань, що вперше в історії підштовхнуло Анкару до переговорів з ув'язненим Оджаланом. Отже, констатуємо, що в результаті дії цих трьох чинників в переважній більшості курди зайняли або нейтралітет, розцінюючи сирійський конфлікт як між-арабське протистояння, або воюють на боці Асада проти ісламських терористів [2]. У зв'язку з цим схилиємося до думки, що можливість створення аналогічної іракській курдської “держави в державі” після назріваючої в останні два роки інтервенції Заходу виглядає малоімовірною. Особливих прав, зважаючи на масові дії на боці Асада, вони не отримають, більше того ключову роль в постасадівській Сирії буде грати Туреччина. Також додамо, що сирійські курди проживають дуже компактно у маленьких анклавах великих міст, Дамаску та Алеппо, та трьох північних провінціях, нарізаних свого часу Асадом таким чином, що в усіх більшість становлять араби. Однак, поки режим в Дамаску зберігає стратегічні позиції, його союзники курди мають повну свободу дій щодо реалізації іракського сценарію, тобто будівництва потужної автономії з власним урядом, заснованою

на нафтових надходженнях економікою та збройними силами.

Іран. Щодо Ірану, то треба зазначити, що тут проживає друга після турецької курдська спільнота чисельністю 10 млн., а його північно-західні регіони є первинним ареалом розселення курдів. Позаяк цей етнос має найбільше спільних рис саме з персами (курдська мова належить до іранської групи індоєвропейської мовної сім'ї), здавалося б, що він мав би грати вагомий роль в Ісламській Республіці. Однак, насправді з-поміж усіх співвітчизників становище іранських курдів найбільш незavidне, як з економічної точки зору, так і з погляду політичної активності. Їх політичні партії нещадно переслідуються, а лідери кидаються до в'язниць. Досі з курдської середовища в Ірані не вийшло жодного харизматичного політичного діяча, хоча, наприклад, іранські азербайджанці дали Тегерану не один десяток відомих політиків, зокрема рахбара Алі Хаменеї. Саме тому вважаємо, що Іран у врегулюванні курдської проблеми схиляється до турецької агресивної моделі 1980–90-х рр., тож цілком закономірно, що й іранські курди на сьогодні залишаються єдиними серед співвітчизників, хто веде відкриту збройну боротьбу за право на самовизначення. Відтак створена 2007 р. як філіал РКК Партія вільного життя Курдистану (РЖАК) на сьогодні є надзвичайно потужним інструментом в антиіранській політиці США. Іранська розвідка встановила, що фінансування РЖАК йде по лінії "Моссад", що також постачає їй сучасні озброєння. Її бойовики регулярно відзначаються в Ірані терактами та навіть вбивствами багатьох офіцерів Корпусу вартових ісламської революції, що проводить проти цієї організації антитерористичні операції. Однак, їх ефективність невелика, оскільки РЖАК має бази в Іракському Курдистані, де і рятується від переслідування. Його президент вже згаданий Масуд Барзані народився на території Ірану в м. Мехабад якраз в той недовгий час, коли там існувала курдська Мехабадська Республіка, причому його батько (Мустафа Барзані) був її лідером. Політику Барзані щодо іранського Курдистану яскраво відображає його одна єдина фраза – "Я був народжений в тіні курдського прапора в Мехабаді, і я готовий служити і померти заради цього прапора" [9], тобто гіпотетичне розширення Ербільської автономії за рахунок поглинання Іранського Курдистану є для нього певною особистою амбіцією. Однак, зазначимо, що в середовищі іранських курдів РЖАК має репутацію не стільки якої-небудь визвольної чи політичної структури, скільки організованої злочинної групи. Бойовики РЖАК промишляють в Ірані контрабандою, грабежами, торгівлею наркотиками, вибухами нафтопроводів, тому навіть у курдському середовищі до них і ставлення відповідне [9]. Тим не менш, наразі це єдина сила, спроможна вести збройну боротьбу за самовизначення курдів в Ірані. Цікаво, що більшість багатих курдських людей, які живуть в Європі, походять саме з Ірану та наразі фінансують РЖАК, а ФРН, де їх проживає найбільше, у 2010 р. навіть надала притулок лідеру організації ХаджиАхмаді [3].

Таким чином, іранська модель курдської політики зорієнтована на цілковите знищення збройного опору цього етносу. Саме Іран виступає головним ініціатором

створення міжнародного механізму боротьби з курдським тероризмом, за якого територію Курдистану охороняли б армії чотирьох країн, контролюючи будь-які переміщення членів РКК [3]. Вважаємо, що, попри традиційний для ісламського керівництва радикалізм, такий варіант не слід відкидати, позаяк у 2012 р. його вже взяла на озброєння Туреччина, погодившись на спільні операції, подібної позиції щодо боротьби з тероризмом дотримується зараз Іракський Курдистан, а в Сирії контроль над курдським регіоном може в будь-який момент перейти до опозиції, яка неодмінно захоче помститися курдам за боротьбу на боці Асада.

Отже, робимо висновок, що завдяки зовнішнім чинникам іракським курдам вдалося розробити найбільш привабливу модель врегулювання проблеми на засадах фактичної самостійності та ефективного державного управління. Щодо Сирії, то автономізація Курдистану та перетворення цього регіону на найстабільніший у країні мають внутрішню зумовленість, будучи інструментом Асада щодо залучення курдів на свій бік у громадянській війні. Іран демонструє безкомпромісність позиції щодо цілковитого розгрому курдського опору, однак також використовує зовнішній чинник, намагаючись інтернаціоналізувати конфлікт співпрацю з Туреччиною в боротьбі з тероризмом. Найбільш багатовимірним є комплекс курдської проблематики в Туреччині, позаяк охоплює як внутрішні (політика Ердогана напередодні виборів), так і зовнішні (вимоги ЄС в переговорному процесі, ключове питання порядку денного турецько-американських відносин, а також необхідність врегулювання як крок на шляху до регіонального лідерства) чинники. На думку авторів статті, у найближчому майбутньому ідея суверенізації "Великого Курдистану" навряд чи отримає реальне втілення, тоді як приклади Сирії та Туреччини демонструють, що іракська модель буде і надалі розглядатися як найбільш оптимальний варіант хай не вирішення проблеми, проте реалізації права курдського народу на самовизначення.

Список використаних джерел

1. Алпай Ш. Международное измерение курдского вопроса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20120727/195590797.html>
2. Война в Сирии. Курдская карта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2013/08/16_a_5575245.shtml
3. Жигалина О. Иран и региональный аспект курдской проблемы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2006/09-02-06.htm>
4. Задонский С. Курдский вопрос в Турции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm>
5. Иванов С. Курдская проблема и возможные варианты ее решения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.journal-neo.org/2013/05/28/the-kurdish-problem-and-possible-solutions/>
6. Каспрук В. Чи стане АбдуллаОджалан курдським Манделою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/chi-stane-abdulla-odzhalan-kurdkim-mandeloyu-klyuch-do-miru-mizh-turkami-i-kurdami-perebuvaye-v-rukah-odzhalana.html>
7. Колишні вороги знаходять спільну мову завдяки курдським повстанцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/25702>
8. Курдская проблема в Сирийском кризисе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.12news.uz/news/2013/08/31/kurdskaya-problema-v-siriyskom-kризис/>
9. Курдский фактор в Иране [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://topwar.ru/35924-kurdskiy-faktor-v-irane.html>

10. Кухта В. Курдська Автономія в Іраку як чинник американсько-турецьких відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2013.

11. Мосаки Н. Курдский вопрос в политике Запада и России [Elektronnyj resurs]. – Режим доступу: <http://book.iimes.su/wp-content/uploads/main/kur2011a.pdf>

12. Шлыков П. Курдский вопрос в Турции: на пути разрешение конфликта? [Elektronnyj resurs]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oikumena/vostok/kurdsij_vopros_v_turcii_na_puti_k_razresheniju_konflikta_2013-06-26.htm

References

1. Alpaj Sh. Mezhdunarodnoe izmerenie kurdsogo voprosa [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://inosmi.ru/world/20120727/195590797.html>

2. Vojna v Syryu. Kurdskaia karta [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.gazeta.ru/politics/2013/08/16_a_5575245.shtml

3. Zhigalina O. Iran i regional'nyj aspekt kurdskoj problemy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2006/09-02-06.htm>

4. Zadonskij S. Kurdsij vopros v Turcyu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm>

5. Ivanov S. Kurdskaia problema i vozmozhnye varianty ee reshenija [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ru.journal-neo.org/2013/05/28/the-kurdish-problem-and-possible-solutions/>

6. Kaspruk V. Chy stane Abdulla Odzhalan kurds'kym Mandeloju [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gazeta.dt.ua/international/chi-stane-abdulla-odzhalan-kurdskim-mandeloyu-klyuch-do-miru-mizh-turkami-i-kurdami-perebuvaie-v-rukah-odzhalana.html>

7. Kolyshni vorogy znahodjat' spil'nu movu zavdjaky kurds'kym povstancjam [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/World/25702>

8. Kurdskaia problema v Syryjskom kryzysе [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.12news.uz/news/2013/08/31/kurdskaia-problema-v-syryjskom-kryzys/>

9. Kurdsij faktor v Yrane [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://topwar.ru/35924-kurdsij-faktor-v-irane.html>

10. Kuhta V. Kurds'ka Avtonomija v Iraku jak chynnyk amerykans'ko-turec'kyh vidnosyn // Aktual'ni problemy mizhnarodnyh vidnosyn – К., 2013.

11. Mosaky N. Kurdsij vopros v polytyke Zapada y Rossy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://book.iimes.su/wp-content/uploads/main/kur2011a.pdf>

12. Shlykov P. Kurdsij vopros v Turcyu: na puty razreshenye konflikta? [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.perspektivy.info/oikumena/vostok/kurdsij_vopros_v_turcii_na_puti_k_razresheniju_konflikta_2013-06-26.htm

Bordilovska O.A., Doctor of Political Sciences, Professor of International Relations and Foreign Policy Chair, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), olbord@ukr.net;

Kukhta V.V., student, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), kukhta2@bigmir.net

Models of settlement of the Kurdish problem: the experience of the four Middle Eastern countries

In this report are being studied the distinctive characteristics of the position and the policy of the four countries of the Middle East – Turkey, Iran, Iraq and Syria concerning the Kurdish issue. In the report are being analyzed current trends on the subject of actualization of the “Greater Kurdistan” factor in terms of the emergence of a number of regional problems, including security vacuum in Iraq after the U.S. withdrawal, the civil war in Syria and Turkey’s involvement in it. An attempt is being made to consider the possibility of settlement of the Kurdish issue on the basis of each of the studied models in an effort to find the best resolution.

Keywords: Middle East, “Great Kurdistan” Kurdish problem, Turkey, Iran, Iraq, Syria.

Bordilovskaja E.A., doktor politicheskich nauk, profesor kafedry mezhdunarodnyh otnoshenij i vneshnej politiki, Institut mezhdunarodnyh otnoshenij, Kievskij nacional'nyj universitet im. Tarasa Shevchenko (Ukraina, Kiev), koryukalov@ukr.net

Kukhta V.V., student, Institut mezhdunarodnyh otnoshenij, Kievskij nacional'nyj universitet im. Tarasa Shevchenko (Ukraina, Kiev), kukhta2@bigmir.net

Модели урегулирования курдской проблемы: опыт четырех ближневосточных стран

Исследуются характерные черты позиции и политики четырех государств Ближнего и Среднего Востока – Турции, Ирана, Ирака и Сирии – относительно курдского вопроса. Анализируются современные тенденции актуализации фактора “Великого Курдистана” в условиях возникновения целого ряда региональных проблем, в частности безопасного вакуума в Ираке после вывода американских войск, гражданской войны в Сирии и вовлечения в ее ход Турции. Рассматривается возможность урегулирования курдской проблемы на основе каждой из исследованных моделей и делается попытка поиска наиболее оптимального варианта.

Ключевые слова: Ближний и Средний Восток, “Великий Курдистан”, курдская проблема, Турция, Иран, Ирак, Сирия.

* * *

УДК 321

Махмудова О. А.

доктор философии по праву, заведующая отделом, Азербайджанский институт стратегических исследований (Азербайджан, Баку), matlabm@yandex.com

ВОПРОСЫ ИНТЕГРАЦИИ ТУРЦИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ: СТОРОННИКИ И ПРОТИВНИКИ

Представленная на ваше внимание статья на тему “Турецкий флаг должен развеваться над Брюсселем: сторонники и противники” посвящена одной из важнейших проблем международной политики, принятию Турцией в Европейское Сообщество. В статье рассматриваются позиции ведущих держав мира и мнения влиятельных политиков по данному вопросу в контексте ее сторонников и противников. Автор предлагает на обсуждение читателей свою позицию и видение по данному вопросу, делает соответствующие научные обобщения и аргументирует свои выводы обширной научной и публицистической литературой.

Ключевые слова: Европейский Союз, Турецкая Республика, Копенгагенские критерии, геополитические интересы, религиозные проблемы, интеграция, Средневосточный проект, Договор о Европейском Союзе.

(статья друкється мовою оригіналу)

Европейский Союз (ЕС) является одним из совершенных вариантов региональной интеграции, уникальным политическим и экономическим явлением не только в Европе, но и во всем мире. Хотя глобальный экономический кризис, охвативший многие Европейские государства, способствовал распространению пессимистических рассуждений о будущем этой организации [1, с. 75]. ЕС является проектом добровольного объединения “европейских народов”, проектом, подарившим им свободу, демократию, независимость, наконец, национальную гордость и достоинство. Один из видных государственных деятелей Турецкой Республики Исмет Иненю называл объединение Европы “проектом мира”, шедевром человеческого гения. Однако в последнее время в некоторых трудах важнейшим фактором, способствовавшим объединению европейских народов, принимается угроза советской военной машины. Видный бельгийский политический деятель Поль Анри Спаак отмечает, что большинство государственных деятелей запада называют “создателями или отцами единства Европы... Но ни один из них не достоин этого звания, этот титул принадлежит только Сталину” [2, с. 150]. Именно логика холодной войны, страх перед советской военной машиной вынудило США поддерживать проект создания Европейской интеграции, хотя